

Kentsel imge: İstanbul'dan bulgular

Handan DÜLGER TÜRKÖĞLU*

İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 80191, Taksim, İstanbul

Özet

Yapısal çevresinin algılanması insan ve çevre ilişkilerinin incelenmesinde önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Çevresel algı kentsel çevrenin anlaşılması ve değerlendirilmesinde önemli bir rol oynar, yol ve yön bulmaya yardımcı olur, yönelme sağlar, deneyim kazandırır ve çevresel kalitenin artırılmasına katkıda bulunur. Kişilerin çevrelerini ne şekilde algıladıklarıyla ilgili araştırma sonuçları kentsel tasarım politikalarının geliştirilmesinde kullanılmaktadır. Bu çalışma, İstanbul için algısal imge ile ilgili bilgi toplama ve sonuçların tasarım sürecinde kullanılmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada deneyimli anketçilerle rasgele olarak gerçekleştirilen 280 anket değerlendirilmiştir. Görüşülenlerden aynı zamanda toplanma alanları, sıra dışı yapılar ve yöreler, önemli akslar ve sınırları işaretleyebilecekleri bir harita çizmeleri de istenmiştir. Araştırmanın sonuçları tasarım kararlarının geliştirilmesinde kullanılmak amacıyla değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: *Çevresel algı, kentsel imge, kentsel tasarım.*

Urban image: findings from Istanbul

Abstract

A field study of the environmental perception is acknowledged as a valuable tool for registering the human interaction with the built environment and surrounding open spaces. Perceived images of the city plays an important role in the understanding of urban environment, helps to way-finding and orientation, gives people experiences and increases environmental quality. On theoretical grounds, this concentration of inquiry would be positioned under 'image studies'. In the study a perceptual analysis of Istanbul has been carried out in order to obtain deeper contextual information about the environment and to use this information to enhance the issuing of design strategies. The data was collected by a survey and trained interviewers administered a total of 280 questionnaires, to randomly selected respondents. The study was limited to the people who lived in planned areas, who were at least high school graduates, and had lived in Istanbul for more than five years. Two major representative groups were chosen, people, who lived in the central districts and people, who lived in peripheral districts. Two strategies were employed for gathering information: People were invited to verbalize their perception by answering the questionnaires and people were asked to make drawings according to the mental images they carried about the environment. They were asked to draw a map indicating the location of most important places, buildings, districts, roads and boundaries. The results of this research were shown similarity of general results of image studies that were nodes and paths, were generally perceived in high intensity level. In the research work, it was also found that the perceived image elements were located in city center, the level of perceptual intensity decreased outside of the city center.

Keywords: *Social research, policy formation, policy and research feedback.*

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Handan Dülger Türkoğlu. turkoglu@itu.edu.tr; Tel: (212) 293 13 00 dahili:2278.

Bu makale metni 23.09.2002 tarihinde dergiye ulaşmış, 30.09.2002 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 28.02.2003 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

Giriş

Çevresel algının, kentsel çevrenin anlaşılması ve değerlendirilmesinde önemli bir rolü vardır. Yol ve yön bulmaya, yönelmeye, deneyim kazandırmaya ve çevresel kalitenin artırılmasına yardımcı olur. Literatürde imge çalışmaları olarak adlandırılan çalışmalar (Moudon, 1992) çevrenin kişilerce kullanılan ve deneyim kazanılan toplumsal yönünü vurgularken, bu yaklaşımın tasarımı ne biçimde yansımaları olabileceğini araştırmaktadırlar.

Kentsel imge çeşitli şekillerde açıklanmasına rağmen, genellikle Lynch'in (1960) çalışması ile anılır. İlkeleri diğer araştırmacılarca da kabul gören kavramları ve yöntemleri içermekte ve kentsel çevreyi ilgilendiren çeşitli disiplinler için geçerli olabilecek temel ilkeleri sağlamaktadır. Lynch yollar, sınırlar, bölgeler, odaklar ve nirengi noktaları olmak üzere beş eleman öngörmektedir. Yollar bir gözlemcinin kentsel alanda bir iş yaparken üzerinde dolaşabileceği ya da dolaştığı kanallardır. Sınırlar benzer olmayan bölgeleri ayıran ya da içine girilebilen ya da girilemeyen engeller olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bölgeler sınırlarla ayrılan ve benzer özelliklerin görüldüğü alanlardır. Odak noktaları stratejik öneme haiz, herkesin birey olarak davranışlarının odak noktası olan yoğun alanlardır. Nirengi noktaları ise, fiziksel peyzajın kolaylıkla tanımlanabilen ve kentsel alanın tümünde algılanabilen elemanlardır. Bu kavrama bağlı olarak Lynch'i izleyen bir çok çalışma gerçekleştirilmiştir (Appleyard, 1970; Kepes, 1966).

İstanbul'un kentsel imgesini araştıran bir araştırma ise, 1986 tarihinde Ayvalıoğlu tarafından gerçekleştirilmiştir (Ayvalıoğlu, 1989). Ayvalıoğlu algılanan elemanların tarihi yarımada da yoğunlaştığını, odak noktası olarak en fazla algılanan bölgenin Beyazıt Meydanı olduğunu saptamıştır. Taksim ise ikinci derecede algılanan meydana. Araştırmada Kadıköy Meydanı düşük derecede algılanmaktadır. Ayvalıoğlu genel anlamda kapsamlı tasarım ve planlama yaklaşımlarının eksikliği nedeni ile kentin merkezi alanlarının algılandığını, kent dışına gidildikçe kentsel elemanların algılanmalarının zayıfladığını ifade etmektedir. Ayvalıoğlu aynı zamanda kentin kontrol edilemez bir şekilde büyümesi sonu-

cu nirengi noktalarının yeterince kuvvetli olarak algılanmadıklarını belirtmektedir. Araştırmada Boğaz, Marmara, E5 ve 1. Boğaz Köprüsü en fazla algılanan bağlantı ve sınır elemanları olarak saptanmıştır.

Bu çalışmada insanların yaşadıkları çevreyi ne şekilde algıladıkları ve sonuçların bu çevrelerin tasarımı için geliştirilen kararların üretilmesinde kullanılıp kullanılmayacağı araştırılmaktadır. Örnek alan olarak seçilen İstanbul kenti, zengin bir tarihi mirasa sahip olup, kent silüeti bu mirası yansıtmaktadır (Kostof, 1991). Eski dokuda yer alan camiler, minareler, külliyeler kentin Türk-İslam karakterini yansıtmaktadır. Mimari ve kent planlamada Avrupalılaştırma 19. yüzyıl sonunda başlamış ve bu süreçte kent büyümeye ve Türk-İslam karakterini kaybetmeye başlamıştır. Bu genişleme modernleşme hareketlerinin yoğun bir şekilde yaşandığı bölge Galata'dır (Çelik, 1986). 1923'te Cumhuriyetin ilanından sonra merkezi iş alanı Haliç'in kuzeyine doğru genişleyerek eski doku yenilenmeye başlamış ve yüksek yapılar inşa edilmiştir. Tarihi yarımada ile oluşan bu kontrast yapı günümüze kadar devam etmiştir (Çelik, 1986). 1980'lerden başlayarak yerel yönetimlerin yaklaşımları İstanbul'un her noktasında silüeti etkileyebilecek ofis, cami, otel gibi yüksek yapıların gelişigüzel olarak inşa edilmesi şeklinde gelişmiştir. Kentte yaşayanların algısına dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın sonuçlarının, İstanbul için geliştirilecek tasarım stratejileri için yararlı olması umulmaktadır.

Metot

Veriler Kasım ve Aralık 1996'da gerçekleştirilen bir anket çalışması ile toplanmıştır. Eğitimli anketçiler 280 anketi rasgele olarak seçilen kişilere uygulamışlardır. Araştırma evreni kentin planlı alanlarında oturan, lise mezunu ve İstanbul'da en az beş yıl oturan kişilerle sınırlandırılmıştır. Rasgele seçilen kişiler iki ana gruptan seçilmişlerdir; bunlar kentin merkezi bölgelerinde ve göreceli olarak dış bölgelerinde oturan kişilerdir. Araştırma kapsamında Beyoğlu, Beşiktaş, Fatih, Kadıköy ve Üsküdar kentin merkezi bölgelerini; Bakırköy, Avcılar, Sarıyer, Kartal ve Pendik kentin dış bölgelerini temsil etmek üzere coğra-

fi olarak 10 bölge seçilmiştir. Bilgilerin toplanmasında iki ayrı yöntem uygulanmıştır:

- Görüşülenlerin anket sorularına cevap vermemeleri istenmektedir.
- Görüşülenlerin algıladıkları elemanları beyaz bir sayfaya işaretlemeleri istenmektedir.

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde görüşmecilere sosyo-demografik özellikleriyle, örneğin cinsiyet, yaş, meslek, eğitim durumu, gelir, doğum yeri, kentte yaşama süresi, kentin hangi bölgesinde yaşadığı ile ilgili sorular yer almaktadır. İkinci kısımda görüşmecilere kentin onlar üzerindeki etkisini nasıl tanımladıkları sorulmaktadır. Görüşülenler bu bölümde toplanma alanlarını, en önemli yapıları ve yöreleri, yolları ve sınırları belirtmişlerdir. Görüşülenlerden aynı zamanda en fazla algıladıkları elemanları beyaz bir kağıda aktarmaları da istenmiştir. 280 kişiden sadece 107'si bunu gerçekleştirebilmiştir.

Bulgular

Sosyo-demografik özellikler

Sonuçların değerlendirilmesinde kullanılmak amacıyla görüşülenlerin sosyo-demografik özellikleri Tablo 1'de belirtilmektedir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi görüşülenlerin çoğu 18-40 yaş grubunda kişilerdir (%69.3).

Örneklemin yarısı erkek diğer yarısı kadınlardan oluşmaktadır (%54.8 erkek).

Gelir düzeyi oldukça düşüktür (%46.1). Hanehalkının İstanbul'da geçirdiği süre genellikle 11 yıldan fazladır (%70.3). Görüşülenlerin önemli bir kısmı İstanbul (%4.6) ya da Marmara Bölgesi doğumludur (%10.7).

Görüşülenlerin %60'ı kentin merkez bölgelerinde ikamet ederken, %40'ı kentin dış bölgelerinde oturmaktadır. Görüşülenlerin ait oldukları ailelerin hanehalkı büyüklüğü genellikle 3-4 kişidir (%56.6). Çoğu hizmet sektöründe çalışmaktadır (%44.8).

Algısal imge

İmge elemanlarının algılanması ile ilgili sonuçlar Tablo 2'de gösterilmektedir. Tablo 2'de de görü-

Tablo 1. Görüşülenlerin sosyo-ekonomik özellikleri

Özellikler	N	%
Yaş		
18-25	105	37.5
26-40	89	31.8
>40	86	30.7
Toplam	280	100.0
Cinsiyet		
Erkek	153	54.7
Kadın	127	45.3
Toplam	280	100.0
Eğitim		
Lise	119	42.8
Üniversite	159	57.2
Toplam	280	100.0
Gelir (Milyon TL)		
< 50 (Düşük)	49	17.5
50-100 (Orta düşük)	115	41.1
100-150(Orta)	53	18.9
150-200 (Orta yüksek)	33	11.8
Bilinmeyen	30	10.7
Toplam	250	100.0
Doğum yeri		
İstanbul	125	44.6
Marmara Bölgesi (İstanbul hariç)	30	10.7
Ege ve Akdeniz Bölgesi	36	12.9
Karadeniz Bölgesi	36	12.9
Orta Anadolu Bölgesi	32	11.4
Doğu ve Güney-doğu Anadolu	17	6.0
Yurtdışı	3	1.1
Toplam	280	100.0
İstanbul'da oturlan yer		
Merkezi bölgeler	168	60.0
Kent dışı	112	40.0
Toplam	280	100.0
İstanbul'da geçirilen süre		
6-10 yıl	83	29.8
11-20 yıl	56	20.1
>20 yıl	140	50.2
Toplam	280	100.0
Hanehalkı büyüklüğü		
1-2 kişi	46	16.9
3-4 kişi	154	56.6
5-6 kişi	72	26.1
Toplam	280	100.0
Meslek		
Emekli	11	3.9
Ev kadını	18	6.5
Üniversite öğrencisi	59	21.1
Servis sektörü	125	44.7
Ticaret	46	16.5
Memur	21	7.3
Toplam	280	100.0

Tablo 2. Anket sonuçlarına göre algısal imge

	<i>Algılanan imge elemanları</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Algılama yoğunluğu*</i>
<i>Nirengi noktaları</i>	Ayasofya	111	38.5	Düşük
	Sultan Ahmet Camii	111	38.5	Düşük
	Boğaz Köprüleri	90	31.3	Düşük
	Galata Kulesi	89	30.8	Düşük
	Dolmabahçe Sarayı	67	23.3	Çok Düşük
	Topkapı Sarayı	67	23.3	Çok Düşük
	Süleymaniye Camii	56	19.4	Çok Düşük
	Kız Kulesi	36	12.5	Çok Düşük
	Sabancı Kulesi	36	12.5	Çok Düşük
	Akmerkez	30	10.4	Çok Düşük
<i>Odak noktaları</i>	Taksim Meydanı	247	85.8	Yüksek
	Kadıköy Meydanı	105	36.5	Düşük
	Beyazıt Meydanı	89	30.9	Düşük
	Sultan Ahmet Meydanı	63	21.9	Çok Düşük
	Ortaköy Meydanı	37	12.8	Çok Düşük
	Eminönü Meydanı	29	10.1	Çok Düşük
	Bakırköy Meydanı	22	7.6	Çok Düşük
<i>Bağlantı elemanları</i>	E5	233	80.9	Yüksek
	TEM	216	75.0	Yüksek
	Boğaz Sahil Yolu	51	17.7	Çok Düşük
	Vatan Caddesi	14	4.9	Çok Düşük
	Marmara Sahil Yolu	13	4.5	Çok Düşük
<i>Sınırlar</i>	Boğaz	126	43.7	Orta
	Marmara	98	34.1	Düşük
	Karadeniz	65	22.6	Çok Düşük
	Surlar	55	19.1	Çok Düşük
	Kentin Bitiş Noktası	28	9.7	Çok Düşük
	TEM	30	10.4	Çok Düşük
<i>Bölgeler</i>	Taksim-Beyoğlu	132	45.8	Düşük
	Kadıköy-Moda	110	38.1	Düşük
	Eminönü-Sirkeci	90	31.2	Düşük
	Sultan Ahmet-Beyazıt	87	30.2	Düşük
	Şişli-Nişantaşı	67	23.2	Çok Düşük
	Bakırköy	56	19.4	Çok Düşük
	Beşiktaş-Ortaköy	45	15.6	Çok Düşük
	Boğaz	40	13.8	Çok Düşük

* **Algılama Yoğunluğu**

- %75-100 : Yüksek
- %50-75 : Orta
- %25-50 : Düşük
- %10-25 : Çok Düşük

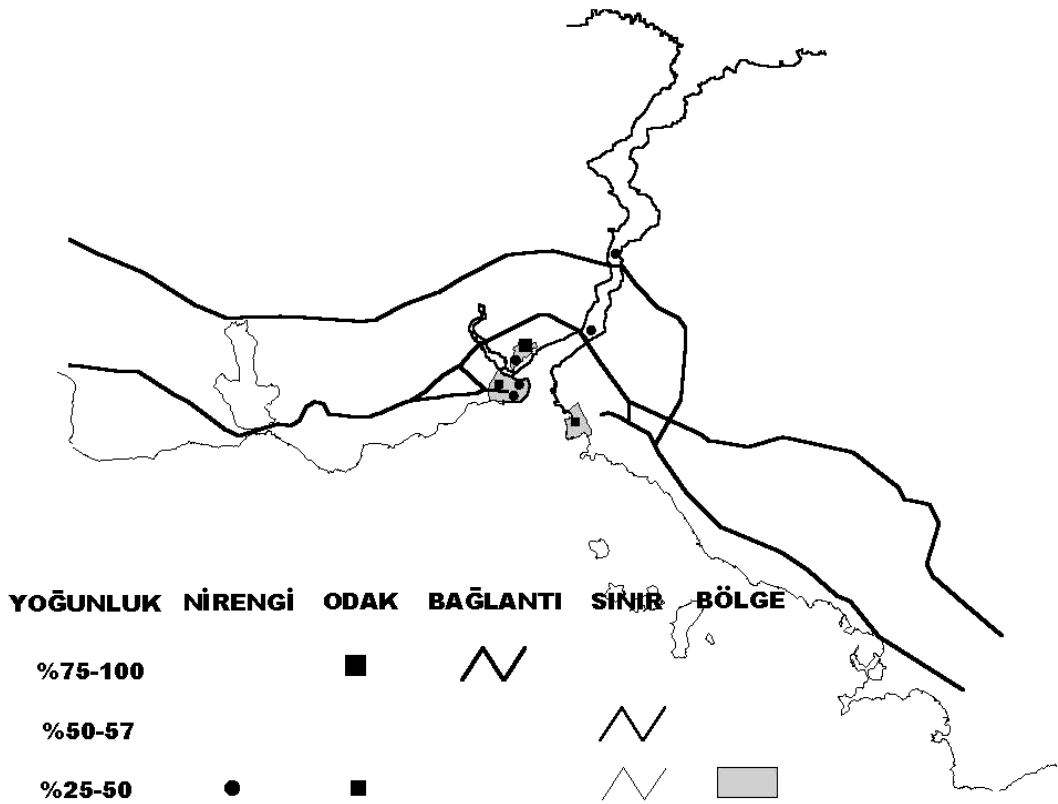
düğü gibi sırasıyla Ayasofya (%38.5), Sultan Ahmet Camii (%38.5), Boğaz Köprüleri (%31.3), Galata Kulesi (%30.9) en çok algılanan nirengi noktaları iken, odak olarak Taksim Meydanı (%85.8), bağlantı elemanı olarak E5 (%80.9) ve TEM (%75), sınır elemanı olarak Boğaz (%61.4) ve bölgeler olarak Beyoğlu (%45.8) ve Kadıköy (%38.1) algılanmışlardır (Şekil 1 ve Şekil 2).

Anket sonuçları bize bağlantı elemanları olarak E5'in, TEM'in ve odak noktası olarak Taksim Meydanı'nın yüksek seviyede (%75-100), sınır elemanı olarak İstanbul Boğazı'nın orta seviyede (%50-75), Nirengi noktası olarak Ayasofya, Sultan Ahmet Camii, Boğaz Köprüleri ve Galata Kulesi'nin, bölge olarak Beyoğlu, Kadıköy, Eminönü, Beyazıt'ın ve yine sınır elemanı olarak Marmara kıyısının düşük seviyede (%25-50) algılandığını göstermektedir (Tablo 2) (Şekil 1). Bu sonuç kentin algılanmasında yolların ve odakların diğer elemanlara göre ön plana çıktıklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Orta derecede sınırlar, algılanırken nirengi noktaları

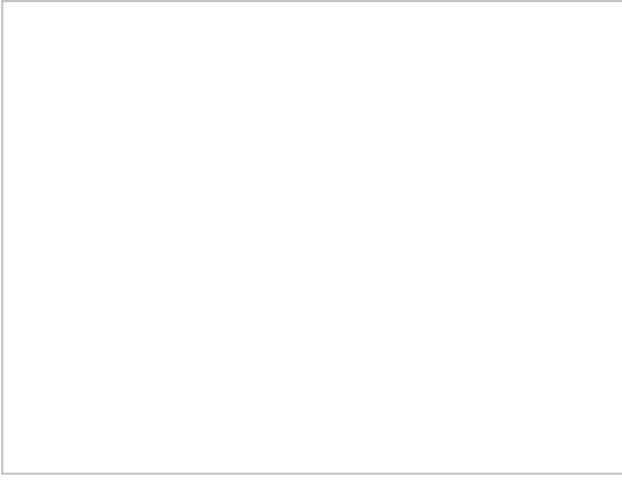
ve bölgeler düşük derecede algılanmaktadır.

Görüşülenlere yöneltilen sorulardan bir diğeri kentin merkezi bölgesi olarak nereyi algıladıklarıydı. Görüşülenlerin %39.6'ı Beyoğlu-Taksim bölgesini vurgularken %24.3'ü Eminönü, Sirkeci, Karaköy bölgelerini belirtmektedirler. Bu seçimin nedeni olarak ise, %58.2'ü alışveriş merkezi derken, %30.4'ü insan faaliyetlerinin yüksek olduğu alanlar olarak değerlendirmişlerdir.

Haritalama ile ilgili olarak alınan sonuçlar bize çizimde hemen hemen 61 elemanın işaretlendiğini ve bazılarının önemli miktarda tekrar edildiğini göstermektedir. Bunların en dikkat çekici olanı Taksim Meydanı'dır. Kentin en önemli toplanma mekanı ve ulaşımın odak noktası olan bu meydan, çizimlerin %58'inde yer almaktadır. Çizimlerde E5, TEM, Taksim Meydanı, Kadıköy Meydanı, Boğaz, Marmara Denizi, Sultan Ahmet Camii, Galata Kulesi ve Boğaz Köprüleri düşük seviyede de olsa işaretlenmiştir (Şekil 2 ve Şekil 3).

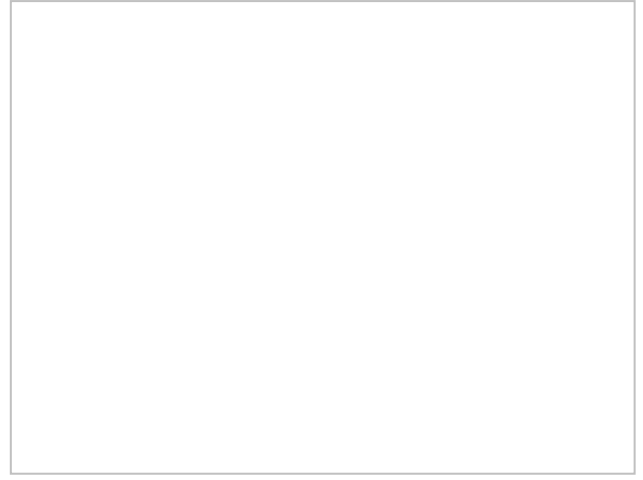

Şekil 1: Anket sonuçlarına göre algısal imge

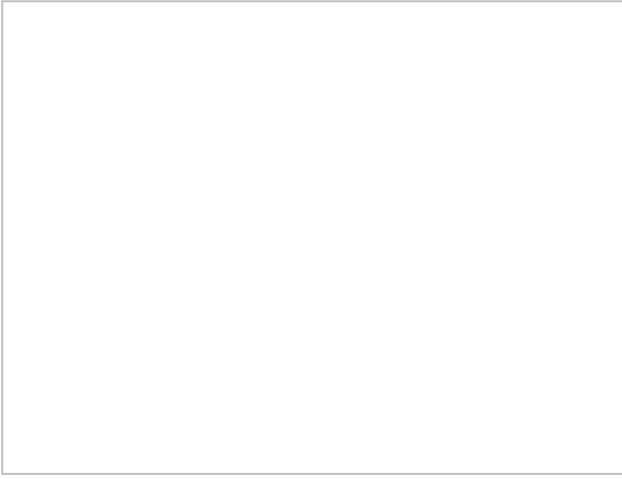
Fatih Sultan Mehmet Köprüsü

A. Nefci

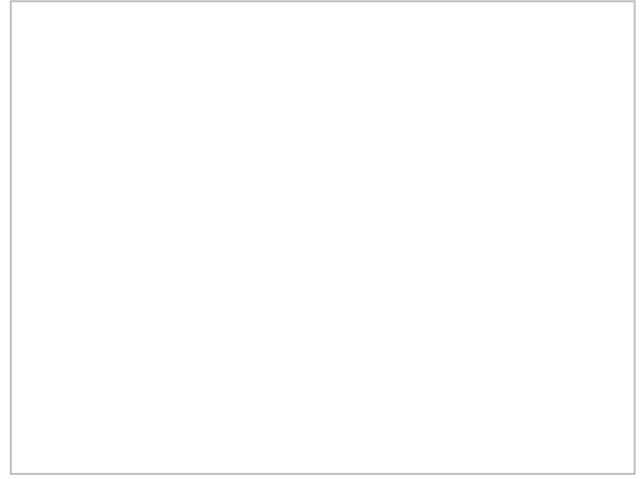
Topkapı Sarayı - Ayasofya

A. Nefci

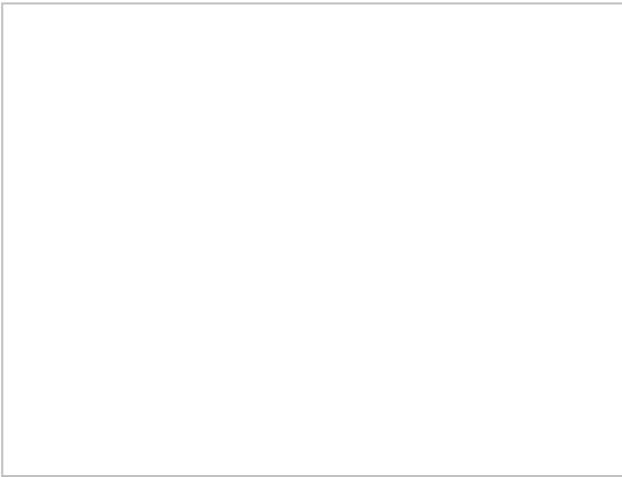
Taksim Meydanı

A. Nefci

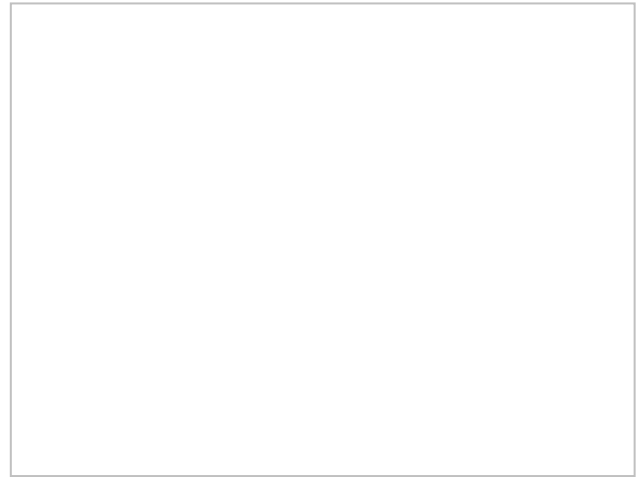
Marmara Kıyı Şeridi

A. Nefci

Galata Kulesi

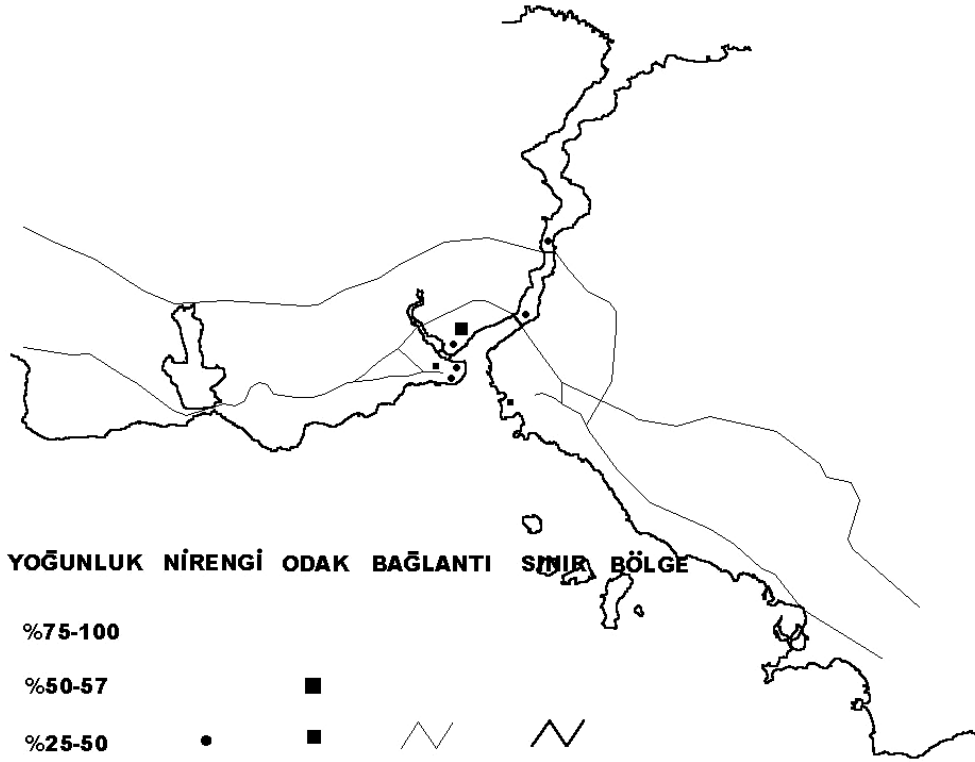
N. Z. Gülersoy

Sultan Ahmet Camii

A. Nefci

Şekil 2. Algılanan imge elemanlarından görüntüler

Şekil 3. Çizim sonuçlarına göre algısal imge

Tartışma

Araştırmanın sonuçları içinde en önemlilerinden biri kentsel çevrenin düzenlenmesinde Lynch'in imge elemanlarının varlığının önemli bir rolü olduğudur. Genel bir kural olarak, Lynch'in tanımladığı beş imge elemanı içinde nirengi noktaları ve bağlantıların diğerlerine göre hakim bir özelliği söz konusudur. Los Angeles için yapılan bir araştırmada diğer imge çalışmalarından farklı olarak, genelde otoyollardan oluşan bağlantıların ve sınır elemanlarının yüksek seviyede algılandıkları, nirengi noktaları ve odakların düşük seviyede algılandıkları, bölgelerinse hemen hemen hiç algılanmadıkları görülmektedir (Banerjee and Baer, 1987).

Bu araştırmada elde edilen bulgular odak noktaları ve bağlantıların, yüksek ve orta düzeyde algılanması genel kurala paralellik göstermekle birlikte, nirengi noktalarının düşük düzeyde algılanması Los Angeles çalışmasındaki sonuçlarla benzerlik göstermesi yönünden ilginç bir durum ortaya koymaktadır.

Ayvalıoğlu'nun 1986 yılında gerçekleştirdiği benzer çalışma ile bir karşılaştırma yapıldığında ise, Beyazıt Meydanı'nın geçen 10 yıl içinde önem kaybettiği, buna karşılık Taksim Meydanı'nın oldukça önem kazandığı, Kadıköy Meydanı'nın ise giderek önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Günümüzde Taksim ve Kadıköy meydanları önemli geçiş alanları olup, büyük ölçüde transit amaçlı olarak kullanılmaktadır. Beyazıt Meydanı'nın ise, geçen 10 yılda geçiş mekanı olma ve buluşma meydanı olma özelliğini kaybedip, daha çok marjinal alışverişin yoğunlaştığı bir alana dönüştüğü gözlenmektedir. Bu değişimin meydana, zengin tarihi değerlerine rağmen imgesel açıdan önem kaybettiği söylenebilir.

Ayvalıoğlu'nun araştırmasındaki bulgulara benzer şekilde bu araştırmada da kent merkezindeki elemanların daha yüksek düzeyde algılandıkları, kent dışına çıkıldıkça algılama düzeyinin zayıfladığı görülmektedir. Bu da İstanbul'un hızlı ve kontrolsüz büyümesinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Bilindiği gibi kontrolsüz ve hızlı gelişme kaos, kimliksizlik ve düşük düzeyde algılamaya neden olmaktadır. Bu nedenle, İstanbul

için geniş kapsamlı, kent kimliğini koruyacak tasarım ilkelerini içeren bir planlama anlayışının uygulanması önem kazanmaktadır.

Avrupa yakasında Taksim ve Anadolu yakasında Kadıköy meydanlarının odak noktaları özellikleri korunarak yeniden düzenlenmeleri gerekmektedir. Bu süreçte odak noktalarının nirengi noktaları ile güçlendirilmesi, tasarım yaklaşımları için ipucu olarak değerlendirilmelidir.

Son olarak, bu çalışmanın kapsamına kentin geniş bir alanını kapsayan plansız alanlarda yerleşmiş nüfusun dahil edilmediğini belirtmek gerekmektedir. Onların algılaması, seçilen örneklemin algılamasından farklı olabilir ve bir başka araştırmada ele alınmalıdır.

Kaynaklar

Appleyard, D., (1970). Styles and Methods of Structuring a City, *Environment and Behavior*, 2, 100-116.

- Ayvalıoğlu, N., (1989). *İstanbul'un Zihnindeki İstanbul-İstanbul'un Kognitif İmajının Saptanması*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Araştırma Raporu, İstanbul
- Banerjee, T. ve Baer, W., (1987). Variable Constructs and Images of the Residential Environment: Findings from Los Angeles, *Perceptual and Cognitive Image of the City* C. S. Yadav (ed.) New Delhi: Concept Pub Co., 271-303.
- Celik, Z., (1986). *The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*, Seattle University of Washington Press.
- Kepes, G., (1966). *Sign, Image, Symbol*. G. Braziller, New York.
- Kostof, S., (1991). *The City Shaped: Urban Patterns and Meaning Through the History*, Thames and Hudson Ltd., London.
- Lynch, K., (1960). *The Image of the City*, Mass: MIT Press, Cambridge.
- Moudon, A. V., (1992). A Catholic Approach to Organizing What Urban Designers Should Know *Journal of Planning Literature*, 6, 4, pp.331-349.